

Микола Яцюк,
кандидат історичних наук,
доцент кафедри історії і культурології
Харківської національної академії міського господарства

СТАНОВЛЕННЯ ГОСПОДАРСЬКО-МАЙНОВОГО КОМПЛЕКСУ СЛОБІДСЬКИХ МОНАСТІРІВ У XVIII–XIX СТ.

Розглянуто проблему становлення господарсько-майнового комплексу православних монастирів Слобожанщини у XVIII–XIX ст. Автор виділив основні етапи формування економічної бази обителів, а також проаналізував характерні особливості структурних елементів монастирського господарства у цей період.

Ключові слова: монастирі, церква, господарство, землеволодіння, промисли, ремесла, торгівля, Слобідська Україна.

До XVIII ст. завершилася монастирська колонізація Слобожанщини. У слобідських землях, заселених в основному українцями, формувався неповторний національний колорит у побуті, господарстві, духовно-релігійному житті. Слобідське православ'я творилося на основі поєднання двох величезних масивів української і російської культур.

Особливе місце в релігійному житті Слобожанщини займали православні монастирі. Вони були не тільки потужними релігійно-духовними, а й соціально-економічними осередками на цих землях. Православні монастирі розповсюджували свій вплив далеко за межі своїх володінь. Необхідно зазначити, що світська уява про монастирі як про цілком замкнуті, зосереджені в собі і на собі специфічні спільноти, до певної міри спрощує й навіть спотворює реалії монастирського буття тогочасної Слобідської України¹. Дійсно, ченці та черниці старанно охороняли від мирських втручань молитовно-обрядовий бік свого життя. Щодо торговельно-господарського, культурного, благодійного зв'язку з навколишнім світом, то він був доволі жвавим, тісним й будувався на взаємовигідній основі. Монастирський економіко-господарський комплекс був невід'ємною складовою загальної економіко-господарської системи Слобожанщини і багато в чому сприяв її зміцненню, а культурна та духовна системи стали чи не визначальними в утворенні специфічних ознак слобідського менталітету.

Проблема економічної діяльності монастирів Слобожанщини цікавила істориків краю, проте узагальнюючої праці щодо становлення господарсько-майнового комплексу монастирів Слобідської України у XVIII–XIX ст. поки ще немає. Історіографію проблеми можна поділити на дореволюційну і радянську.

Дореволюційну історіографію представляють праці архієпископа Філарета (Гумилевського), К. Жиліної, Г. Кулжинського, М. Лашенкова. Автори на широкому історичному матеріалі дослідили й описали особливості формування економічної складової монастирського життя краю. На конкретних прикладах, із залученням історичних документів, відтворено складний процес становлення

господарсько-майнового комплексу монастирів на основі монастирського землеволодіння, розвитку промислів, ремесел і торгівлі.

Радянська історіографія представлена дослідженнями Д. Багалія, О. Слюсарського, М. Нікольського, В. Пірко. Дані монографії значно розширюють фактологічну базу проблеми. Вони збудовані на основі чималої кількості архівних документів, статистичних відомостей. У них проаналізовано роль монастирів у формуванні економіки Слобідської України.

Джерельну базу дослідження складають документи Державного архіву Харківської області.

Метою пропонованої наукової розвідки є дослідити актуальну проблему становлення господарсько-майнового комплексу слобідських монастирів у XVIII–XIX ст., виділити основні етапи його формування, окреслити характерні його ознаки в контексті релігійно-православної і економічної історії Слобідської України зазначеного періоду.

XVIII ст. в історії слобідського краю позначилося фундаментальними процесами внутрішнього розселення на тлі переходу до мирного безпечного життя мешканців регіону. Дана обставина об'єктивно сприяла пошквалюванню економічного життя, його структуралізації й спеціалізації. Чималу роль у розвитку економічного потенціалу краю відіграла православна церква, а особливо ? монастирські господарства.

Дійсно, економічна діяльність монастирів Слобожанщини становила комплексну систему господарських заходів, що спрямовувалися на забезпечення життєдіяльності, зміцнення й сталого розвитку монастирського організму у XVIII ст. Господарський комплекс цього періоду складався з монастирського землеволодіння, ремесел і промислів, що давали натуральні та грошові доходи.

Основою формування господарсько-майнового комплексу слобідських монастирів у XVIII ст. була система монастирсько-церковного землеволодіння. Протягом століття, аж до так званої секуляризаційної «реформи» Катерини II, вона постійно змінювалася у бік розширення. Втім стан монастирсько-церковного землеволодіння у XVIII ст. мав свої особливості. Без сумніву, динаміка розвитку монастирсько-господарського комплексу безпосередньо залежала від конкретної політичної ситуації, адміністративно-владних можливостей монастирських меценатів. Крім того, монастирське господарство розвивалося з урахуванням суворого нагляду й церковно-адміністративних структур: Синоду, органів духовного правління Слобідської України.

У першій половині XVIII ст. відбувалося поступове збільшення монастирських землеволодінь. Сприятлива ситуація навколо монастирських господарств обумовлювалася, насамперед, за рахунок дарчих чи заповітів від різних осіб. Монастирське землеволодіння на Слобожанщині в період колонізації і після неї формувалося здебільшого з пожертв, передачі землі світськими особами. Так, у Харківському, Ізюмському, Сумському та Охтирському полках землевласники, заможні козаки передали 26399 десятин землі на потреби монастирів.² Поповнювалося монастирське землеволодіння й за рахунок переходу деяких слобожан у чернечий стан³. Як правило, одержана нерухомість юридично

закріплювалася відповідними указами та височайшими грамотами російських царів⁴.

У цей час православні монастирі Слобожанщини поки ще не могли конкурувати з великими поміщицькими майновими комплексами за кількістю земельних угідь й потужністю господарств. Відсутність точних земельних описів монастирів унеможливило встановити реальну картину співвідношення розмірів угідь духовних обителів. Відомо, що вони були різними. Так, Покровський училищний монастир на момент закриття у 1764 р. володів 3076 дес. землі, Охтирський Троїцький монастир у 1785 р. володів 1574 дес., а Свято-Успенська Святогорська чоловіча пустинь на 1788 р. – 27000 дес.⁵ Загалом до середини XVIII ст. монастирський земельний фонд на Слобожанщині склав 84195 дес.⁶

Провідне місце в системі монастирської економіки посідало сільське господарство. У XVIII ст. слобідські монастирі мали своє доволі розвинуте сільськогосподарське виробництво, яке приносило необхідні продукти харчування, сировину. Тут обробляли землю, вирощували велику рогату худобу, свиней, коней, займалися бджільництвом. Окремою галуззю монастирського сільського господарства було садівництво. Ченці вирощували яблука, груші, вишні, а також виноград, який частково йшов на продаж і, до речі, забезпечував їхні потреби у церковному вині⁷. Монастирі були зацікавлені й у власних млинах.

Зауважимо, у XVIII ст. монастирське сільськогосподарське виробництво на Слобожанщині розвивалося і діяло у тісній взаємодії з різними видами ремесел і промислів. Даний конгломерат господарсько-майнового комплексу був необхідною умовою життєдіяльності такої складної системи, як православні обителі. У цей період монастирське виробництво мало дрібнотоварну форму локального характеру з переважаючою спрямованістю на задоволення передусім внутрішніх потреб. Надлишки виробленої продукції монастирі намагалися вигідно продати на ярмарках. У такий спосіб вони активно долучалися до розвитку торгівлі на Слобожанщині. Історик Д. Багалій наводить такий цікавий факт з життя Дивногірської обителі: «У кінці XVIII ст. у монастиря була майже та сама ярмарка, яка почалася у 1652 р.; туди приїздило на богомилля багацько народу й купців з околичних міст, котрі привозили усякий крам та дріб'язок»⁸. Купці, яким дозволяли приїздити до місцевих монастирів з метою торгівлі, звільнялися від митних зборів. Вони привозили туди різні необхідні для чернецого життя товари, а натомість закуповували в обителях їхню господарську продукцію.

Становлення господарсько-майнового комплексу слобідських монастирів у XVIII ст. безпосередньо обумовлювалося характерними особливостями заселення Слобідського краю. Заселення цих земель – довготривалий і складний процес української колонізації так званого «Дикого поля». Відомо, що Слобідська Україна у XVII ст. постійно наражалася на небезпеку численних татарських нападів. Зацікавленість Московської держави в масовому заселенні прикордонних земель зумовила специфіку автономного статусу Слобожанщини в складі Російської імперії аж до 1765 р. Цим, до речі, можна пояснити й відносно м'яку систему феодальних повинностей слобідського селянства.

Дійсно, наявність селянського чинника в господарсько-майновому комплексі слобідських монастирів засвідчує сталу тенденцію проникнення мирських феодально-кріпосницьких відносин й до повсякденного економічного життя православних обителів даного періоду. Поза всяким сумнівом, селяни були головними виробниками сільськогосподарської продукції в монастирях. У цей час слобідські монастирі володіли чималою кількістю селян. Наприклад, Зміївський Миколаївський чоловічий монастир у 1784 р. «... володів слобідкою Гомольшою, в котрій жило 194 душі мужського полу...», Сіннянський Покровський монастир мав 100 підданих селян, Охтирська Троїцька обитель у 1762 р. – 180 підданих, Курязький Преображенський у 1732 р. – 267 душ⁹. Найбільшим власником селян тоді була Святогорська Свято-Успенська чоловіча пустинь. На момент її закриття в 1788 р. у неї нараховувалося 2000 селян¹⁰. Праця монастирських селян-трударів була безкоштовною. Вони, як і ченці, працювали за спасіння душі. Це, безумовно, було економічно вигідно для обителів. Економічні обов'язки монастирських селян у своїй більшості нічим не відрізнялися від аналогічних повинностей панських підданих¹¹. Втім, відмітимо, що навіть після закріпачення Катериною II селян Лівобережної України у 1783 р., економічне навантаження на слобідських селян було не таким інтенсивним.

Значну роль в господарському житті монастирів посідали різні ремесла і промисли. Як і в сільському господарстві слобідських монастирів, основною робочою силою на них були селяни. Обов'язковим різновидом чернечих повинностей вважалась спільна або ж індивідуальна праця на загальне благо. Ченці і селяни, зайняті в сільському господарстві, ремісничих майстернях, різних промислах створювали необхідне матеріально-фінансове підґрунтя слобідських монастирів.

Найбільш поширеними ремеслами і промислами були млинарство, гончарство, броварство, риболовля, бджільництво. Так, наприклад, Охтирський Троїцький, Сіннянський, Покровський монастирі мали власні млини, Дивногірський – рибні промисли у гирлі річок Богучара й Дону, Зміївський, Миколаївський – власні броварні¹².

Особливе місце в господарському житті слобідських монастирів посідало садівництво. Видатний дослідник історії Слобожанщини Д. Багалій зазначає: «У Охтирському Троїцькому монастиреві було 4 сади, з котрих один виноградний. Зміївський козацький монастир мав 20 садів у 20 десятин, у тім числі виноградний у 4 десятини. У Святогорському монастиреві був невеличкий, але дуже гарний сад з яблунь та груш та виноградний з 400 лоз. У Сумському Успенському монастирі було 7 садів – з них Діонісієв та Сосипатрів займали по 1 12 десятин, Новий – 6 десятин, Котов і Комишин – 3 десятини, 5 садів укупі – 33 десятини»¹³.

Своїми промислами славилася й Святогорська обитель. Ще з XVII ст. тут широкого розвитку набуло рибальство на Сіверському Дінці¹⁴. Не одне століття рибний промисел відігравав помітне місце в господарській діяльності монастиря. Риба, як один з найпоширеніших продуктів харчування в Україні XVIII ст. споживалася в обителі, а також йшла на продаж. Святогорські монахи до того ж володіли соляними промислами. Вони розробляли Торські соляні озера¹⁵.

Одним із найдавніших допоміжних промислів слобідського чернецтва було збиральництво. Воно суттєво доповнювало асортимент продуктів. Збирали гриби, горіхи, жолуді, дикі яблука, дикі груші, кмин, дикий часник, цибулю, щавель, а також ягоди (чорниці, суниці, калину, ожину, горобину, шипшину, терен, глід, дикі вишні тощо). Окремим видом збиральництва була заготівля лікарських рослин (деревій, валеріана, череда, звіробій, спориш, кропива, м'ята, ромашка, чистотіл, горобина, терен тощо). Це давало змогу розвивати допоміжні види господарської діяльності з обробки первинної сировини. Найпоширеніші способи заготівлі продуктів збиральництва – сушіння й соління. Наприклад, з березового та кленового соку робили квас. Продуктами збиральництва також торгували¹⁶.

Отже, протягом XVIII ст. відбувалося становлення і розширення господарсько-майнового комплексу слобідських монастирів. Системоутворюючими ланками монастирської економіки даного періоду виступали сільське господарство, ремесла і промисли. Православні обителі були зацікавлені в розвитку власного господарства й отримання прибутків. Оскільки монастирі існували за рахунок самозабезпечення, вони усіяко дбали про зростання власного економічного потенціалу. Одержані доходи призначалися як для власних потреб, так й для виконання фінансово-економічних зобов'язань церкви перед державою.

Уже в першій чверті XVIII ст. російська влада в особі Святішого Правлячого Синоду намагалася встановити адміністративний контроль над церковно-монастирськими прибутками. Святіший Правлячий Синод 29 липня 1723 р. видав указ, згідно з яким зобов'язав церкву поділити отримані прибутки на дві частини. Перша призначалася на внутрішньоцерковні потреби, а друга – на благодійницькі цілі¹⁷. Однак цим указом повинності монастирів і парафіяльних храмів перед владою на вичерпувалися. Держава поклала на плечі монастирів і церков розв'язання своєї частини матеріально-фінансових проблем. Так, всі монастирі і храми Слобожанщини змушені були робити внески до імператорської казни на військові, господарські та інші потреби¹⁸.

Секуляризаційна реформа Катерини II зачепила всі без винятку монастирі Слобожанщини. З 1786 по 1788 роки царськими чиновниками було конфісковано чимало рухомого і нерухомого монастирського майна. Самі ж слобідські обителі підлягали закриттю. На початку XIX ст. на землях Слобідської України діяли лише три монастирі: два чоловічих (штатний Харківський Покровський і позаштатний Курязький Преображенський) і один жіночий (другокласний Хорошевський Вознесенський).

Починаючи з середини 30-х років XIX ст. спостерігається активна робота з відновлення раніше закритих й будівництва нових слобідських монастирів. Не в останню чергу цьому сприяло заснування 16 жовтня 1799 р. Слобідсько-Української єпархії як нової самостійної територіально-адміністративної одиниці Руської Православної Церкви (РПЦ). Деякі православні обителі краю завдячують своїм відновленням впливовим і заможним покровителям. Залучення чималих коштів, земель, угідь православних меценатів на відкриття монастирів можна

вважати одним з джерел формування господарсько-майнових комплексів обителів Слобідського краю у ХІХ ст.

Відкриття Святогорського чоловічого монастиря у 1844 р. пов'язане з ім'ям О. Потьомкіна та його дружини Т. Голіциної¹⁹. Вони не тільки клопоталися про поновлення Святогорської обителі, а й забезпечили економічне підґрунтя життєдіяльності монастиря, виділивши йому 70 десятин землі, а також відсотки з капіталу у 10 тис. крб.²⁰

Родина відомих у краї поміщиків Степанових за власний кошт збудувала Верхньо-Харківську Миколаївську жіночу обитель, яка відкрилася у 1845 р. з рангом другокласної штатної²¹.

Серед мешканців Охтирки і Охтирського уїзду розгорнувся справжній громадський рух за відновлення Охтирського Троїцького монастиря. Окрім прохань до уряду щодо відновлення старовинної української обителі заможні охтирчани передали монастирю чималу власність: уїзний предводитель дворянства Райкович з братом – 36 дес. лісу з сінокосом, поміщик Куляба – 3 дес. лісу, поміщик Бразоль – 2 дес. лісу, купець Алтухов – 12 дес. землі, купець Греков та інші громадяни – 36 дес. лісу з сінокосом, поміщиця Зверева – 10 тис. асигнаціями, вдова Костевська – 5 тис. асигнаціями і т. д.²²

В свою чергу, держава також включилася в процес поновлення чернечого життя на Слобожанщині. Численними дозволами щодо відкриття монастирів, закріпленням за ними матеріальних цінностей вона узаконила ініціативи православної громади. Під час відновлення Охтирської Троїцької обителі у 1842 р. влада закріпила за нею чималі землі, які колись належали декільком монастирям Курської єпархії²³. Харківський Покровський монастир після заснування Слобідсько-Української єпархії отримав статус архієрейського, ставши резиденцією харківських церковних ієрархів. Він зберіг ранг другокласного. Це давало йому можливість активно займатися адміністративною, господарською, фінансовою та іншими видами діяльності. Обитель стала майновою правонаступницею значної власності (ікони, дзвони, церковні речі) Курязького Преображенського, Лебединського Михайлівського і Сумського Предтечева монастирів²⁴.

Отже, як і ХVІІІ ст., у ХІХ ст. православні монастирі Слобожанщини формували свій господарсько-майновий комплекс великою мірою за рахунок пожертв на їхню користь. Це означало, що меценатська допомога посідала чільне місце в життєзабезпеченні обителів.

Фінансово-майнова допомога монастирям із боку православних вірних продовжувала надходити й після їхнього відкриття. Протягом усього ХІХ ст. слобідські обителі акумулювали значні обсяги пожертв. Наприклад, завдяки благочинній діяльності колезького радника Якова Григоровича і рясофорного монаха Серафима Старохарківський (Курязький) Преображенський монастир у 1846 р. збудував на місці дерев'яного кам'яний соборний Преображенський храм, а в 1854 р. зробив нову підлогу в Онуфріївській церкві²⁵.

Постійною увагою з боку православних благодійників користувалася Святогорська чоловіча пустинь. У 1848 р. на пожертви поміщика

І. Малиновського відбудовано храм в ім'я Предтечі і Хрестителя Хрестова Іоанна²⁶. Свято-Миколаївську церкву монастиря у 1851 р. було поновлено на кошти К. Шабельської, а 1874 р. в ній встановлено новий іконостас коштом купця І. Извекова. У тому ж таки 1851 р. монастирем в храмі встановлено дзвіницю, дзвони для якої придбала московська купчиха на прізвище Олексеева²⁷.

Архієпископ Харківський Філарет (Гумилевський) у своїй фундаментальній праці «Историко-статистическое описание Харьковской епархии» наводить велику кількість прикладів формування основи господарсько-майнового комплексу слобідських монастирів у XIX ст. за рахунок значних надходжень грошей, земель, угідь з боку заможних віруючих. Яскравий приклад – Хорошев дівочий монастир. За ігумені Анатолії обителі отримала кошти і власність, які дали змогу їй не потерпати від злиднів. У 1817 і 1849 роках якась на прізвище Е. Демидова віддала на потреби монастиря 10 тис. асигнаціями²⁸. У 1823 р. згідно з заповітом курської дворянки Кубасової до обителі передано млин в Білгородському уїзді з 5 дес. землі, а в Корочанському уїзді – до 60 дес. землі²⁹.

Зауважимо, становлення і розвиток господарсько-майнового комплексу слобідських монастирів проходили під постійним впливом суспільно-політичних та економічних процесів в Російській імперії XIX ст. Слобідські монастирі дедалі активніше включалися в економічні відносини, що обумовлювалися зростаючою вагою капіталізму. Монастирське господарство XIX ст. характеризувалося наявністю розвинутого землеробства, яке приносило сталі доходи³⁰. В той же час, нові форми господарювання з другої половини XIX ст. поступово відбирали у землеробства першість в складі господарсько-майнового комплексу слобідських монастирів. Обителі все більше залучалися до суто фінансових операцій, які їм давали сталі прибутки. Це різні форми здачі в оренду монастирського господарського майна³¹. Практикувалося розміщення під відсотки грошових вкладів в харківських і російських банках³². Окремою статтею доходів була специфічна форма орендних відносин між обителями і світськими особами або їхніми об'єднаннями. Слобідські монастирі давали дозвіл на тимчасове користування різними промислами, монастирськими млинами тощо³³.

У цей період слобідські монастирі перетворилися на постійних й активних торговельних агентів. Цьому сприяла система сталих міжмонастирських зв'язків економіко-господарського характеру, а також постійна монастирська присутність на світському ринку торгівлі. Духовні обителі торгували не тільки сільсько-господарською продукцією, а й продукцією власних заводів і майстерень³⁴. Значного розвитку набула торгівля різною сировиною (ліс, мед, віск тощо)³⁵.

Таким чином, становлення господарсько-майнового комплексу слобідських монастирів у XVIII–XIX ст. було необхідною умовою забезпечення їхнього функціонування. Цей тривалий процес відбувався у тісній взаємодії церковно-релігійного і світського чинників.

Становлення господарсько-майнового комплексу слобідських монастирів у XVIII–XIX ст. можна поділити на два етапи. Перший – від початку XVIII ст. до проведення на Слобожанщині секуляризаційної реформи Катерини II. Другий етап почався у XIX ст. Проте нижня його межа була рухливою і залежала від

дати відкриття тієї чи іншої обителі. Кожен з означених етапів мав як спільні риси розвитку монастирської економіки, так і притаманну тільки йому специфіку. Якщо у XVIII ст. провідне місце в господарсько-майновому комплексі слобідських монастирів займало сільське господарство, промисли, торгівля, то в XIX ст. під впливом капіталістичних відносин все більшої ваги набувають фінансово-торговельні операції і налагодження окремих видів промислового виробництва.

- 1 Никольский Н. М. История Русской церкви / Н. М. Никольский. – М.: Политиздат, 1985. – С. 7.
- 2 Слюсарский А. Г. Социально-экономическое развитие Слобожанщины (XVII–XVIII вв.) / А. Г. Слюсарский. – Х.: Кн. изд-во, 1964. – С. 173.
- 3 Багалій Д. І. Історія Слобідської України / Д. І. Багалій. – Х.: Дельта, 1993. – С. 160.
- 4 Державний архів Харківської області (ДАХО). – Ф. 40. – Оп. 13. – Спр. 482. – Арк. 12.
- 5 Багалій Д. І. Історія Слобідської України / Д. І. Багалій. – Х.: Дельта, 1993. – С. 159–160.
- 6 Слюсарский А. Г. Социально-экономическое развитие Слобожанщины (XVII–XVIII вв.) / А. Г. Слюсарский. – Х.: Кн. изд-во, 1964. – С. 170.
- 7 Филарет (Гумилевский). Историко-статистическое описание Харьковской епархии: в 3 т. / Филарет (Гумилевский). – Х.: Райдер, 2004. – Т. 2: Краткий обзор епархии и монастыри. – 2004. – С. 39.
- 8 Багалій Д. І. Історія Слобідської України / Д. І. Багалій. – Х.: Дельта, 1993. – С. 37.
- 9 Там само. – С. 160.
- 10 Там само.
- 11 Там само. – С. 108.
- 12 Там само. – С. 159–160.
- 13 Там само. – С. 131.
- 14 Пирко В. А. Северное Приазовье в XVI–XVIII вв. / В. А. Пирко. – К.: УМК ВО, 1988. – С. 42.
- 15 Пирко В. О. Географія збуту донецької солі у XVII–XVIII ст. // Історико-географічне вивчення природних та соціально-економічних процесів на Україні: Зб. статей. – К., 1988. – С. 73.
- 16 Путешествие академика Гильденштедта по Слободско-Украинской губернии. – Х.: Тип. ун-та, 1892. – С. 34.
- 17 ДАХО. – Ф. 40. – Оп. 13. – Спр. 482. – Арк. 13.
- 18 Лашенков Н. Домовые церкви в покоях слободско-украинских дворян-помещиков // Харьк. сб. – 1889. – Вып. № 3. – С. 17–19.
- 19 ДАХО. – Ф. 40. – Оп. 108. – Спр. 108. – Арк. 13.
- 20 Жилина Е. Святогорская Успенская общежительная пустынь / Е. Жилина. – Одесса: Типография Е. И. Фесенко, Ришельевская, № 47, 1902. – С. 10.
- 21 ДАХО. – Ф. 40. – Оп. 108. – Спр. 101. – Арк. 5.
- 22 Филарет (Гумилевский). Историко-статистическое описание Харьковской епархии: в 3 т. / Филарет (Гумилевский). – Х.: Райдер, 2004. – Т. 2: Краткий обзор епархии и монастыри. – 2004. – Т. 1. – С. 77–78.
- 23 ДАХО. – Ф. 40. – Оп. 108. – Спр. 139. – Арк. 57.
- 24 Филарет (Гумилевский). Историко-статистическое описание Харьковской епархии: в 3 т. / Филарет (Гумилевский). – Х.: Райдер, 2004. – Т. 2: Краткий обзор епархии и монастыри. – 2004. – Т. 1. – С. 25–29.
- 25 ДАХО. – Ф. 40. – Оп. 108. – Спр. 101. – Арк. 11.

- 26 Калужинский Г. Святогорская Успенская общежительная пустынь в Харьковской епархии / Г. Калужинский. – Х.: Типография окружного Штаба, Немецкая, № 26, 1884. – С. 78.
- 27 Там само.
- 28 Филарет (Гумилевский). Историко-статистическое описание Харьковской епархии: в 3 т. / Филарет (Гумилевский). – Х.: Райдер, 2004. – Т. 2: Краткий обзор епархии и монастыри. – 2004. – Т. 1. – С. 52.
- 29 Там само.
- 30 ДАХО. – Ф. 40. – Оп. 108. – Спр. 101. – Арк. 13.
- 31 Там само. – Арк. 54.
- 32 Там само. – Спр. 101. – Арк. 17.
- 33 Там само. – Спр. 184-а. – Арк. 142; Ф. 40. – Оп. 108. – Спр. 101. – Арк. 6, 17, 19; Ф. 40. – Оп. 108. – Спр. 139. – Арк. 51.
- 34 Там само. – Спр. 139. – Арк. 52.
- 35 Там само. – Спр. 184-а. – Арк. 142; Ф. 40. – Оп. 108. – Спр. 108. – Арк. 18.

SUMMARY

Mykola Yatsyuk

MUNICIPAL AND PROPERTY COMPLEX GROWTH OF SETTLEMENT MONASTERIES OF THE XVIII–XIX CENTURIES

Examined problem of municipal and property complex growth of settlement monasteries of Slobozhantshina of the XVIII–XIX centuries. The researcher has highlighted the main stages of the economic basis of cloisters and analysed the specific features of the structural elements of monastic economy for the given period of time.

Key words: monasteries, church, economy, landownership, works, crafts, trade, Slobidska Ukraine.

Алена Філатава,

*кандыдат гістарычных навук,
старшы навуковы супрацоўнік
Інстытута гісторыі НАН Беларусі*

ПРАВОСЛАЎНЫЯ БРАЦТВА УКРАЇНЫ, БЕЛАРУСІ І ЛІТВЫ Ў КАНЦЫ ХVІІІ – ПАЧАТКУ ХІХ СТ.: ГІСТАРЫЯГРАФІЯ

В істэрыяграфіі ХІХ–ХХІ ст. найбольш дослідженаю ё історія православных братств Украіны, Білорусі, Літвы в ХVІ–ХVІІ ст. та у другій паловіні ХІХ – на пачатку ХХ ст. Найменше вивченим залишаецца перыяд кінца ХVІІІ – пачатку ХІХ ст., што спрычыніла появу суперечливых суждзень про іхне існаванне та діяльність.

Ключовыя слова: *праваслаўныя братства, Праваслаўная царква, західны губерніі Расійскай імперыі.*

Вывучэнне гісторыі стварэнне і дзейнасці праваслаўных брацтваў у Рэчы Паспалітай, а затым у заходніх губернях Расійскай імперыі пачалася ў ХІХ ст. і